

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De energiecrisis in 1973: enige politieke aspecten

Schmidt, O.

Citation

Schmidt, O. (1976). De energiecrisis in 1973: enige politieke aspecten. *Acta Politica*, 11: 1976(4), 534-541.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451631>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451631>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Onderzoek

De energiecrisis in 1973: enkele politieke aspecten door O. Schmidt

In de eerste regeringsverklaring van het kabinet Den Uyl (uitgesproken op 28 mei 1973) beloofde de nieuwe premier dat de maatschappelijke veranderingen die hij met zijn collega's tot stand zou brengen 'niet (zullen) worden afgedwongen, maar alleen worden verwerkt als zij als rechtvaardig en noodzakelijk worden ervaren door de mensen'. De Troonrede van 18 september 1973 bevestigde nog eens dat Keerpunt-1972 wel niet het regeringsprogramma was, maar dat de centrale doelstelling van de progressieve coalitiegenoten niet zou worden vergeten: 'De aandacht richt zich op wat in de ontwikkeling achterbleef: het inhoud geven aan de gelijkwaardigheid van alle leden van de samenleving, het vergroten van de mogelijkheid om eigen verantwoordelijkheid te dragen en het zorgvuldig beheren van de natuur en haar hulpbronnen'. Precies een maand na deze Troonrede besloten Algerije en Koeweit, gevolgd door andere Arabische landen, Nederland te straffen voor zijn al te pro-Israëliëse opstelling en de olieleveranties aan Nederland drastisch te verminderen. Om de economische gevolgen van deze boycot zo effectief mogelijk te kunnen bestrijden, diende het kabinet op 8 december 1973 de Machtigingswet bij het parlement in, welke wet in vrijwel ongewijzigde vorm werd aangenomen. Van de Keerpunt-triade ('spreiding van inkomen, kennis en macht') bleek de eerste doelstelling volgens het kabinet alleen te kunnen worden bereikt door het opgeven van de tweede en derde doelstelling.

Als een politieke partij, of een coalitie, tot het inzicht komt dat een aantal doelstellingen niet tegelijkertijd kan worden nagestreefd ligt het voor de hand, een onvoorziene gebeurtenis aan te wijzen die tot het opgeven van die doelstellingen moest leiden. (Men zou natuurlijk ook politieke tegenstanders de schuld kunnen geven, maar dat is niet zo overtuigend). Nu was het tegen het einde van 1973 voor vrijwel iedereen duidelijk, wat de onvoorziene gebeurtenis was die het kabinet-Den Uyl, in strijd met zijn beleidsvoornemens, deed besluiten tot een concentratie van macht en kennis. Op zondag niet meer autorijden, distributiekaarten verdeeld, vrijwel iedere avond een bezorgde minister op het televisiescherm: vrijwel niemand durfde de minister-president tegen te spreken toen hij verkondigde dat het nooit meer als vroeger zou

Onderzoek

worden.

Alle secundaire kenmerken van een (olie)crisis waren aanwezig, maar de primaire kenmerken (het verminderen of ontbreken van olie-aanvoer) konden niet zo duidelijk worden vastgesteld. De consensus over het bestaan van een oliecrisis was echter zo groot dat het verborgen houden van exacte aanvoercijfers gemakkelijk als taktiek kon worden voorgesteld. Toch duurde het niet lang, of de ernst van de oliecrisis werd door sommigen betwijfeld, vooral toen duidelijk werd met welke bevoegdheden het kabinet de crisis dacht te gaan bestrijden.

In de eerste plaats nam het partijbestuur van de CPN een duidelijk standpunt in: 7 november 1973 besprak dit bestuur 'de huidige oliecrisis' (De Waarheid, 8 november 1973); enkele dagen later (12 november) verklaarde het dagelijks bestuur van de CPN onder meer:

'Onder de dekmantel van de zgn. oliecrisis is nu in alle openheid een groot offensief begonnen, gericht op verlaging van het levenspeil van de werkende bevolking. De actuele situatie wordt aangegrepen om plannen tot bestedingsbeperking door te voeren die al lange tijd door de grote ondernemers beraamd worden' (De Waarheid, 12-11-1973)

In de tweede plaats deelde een districtsbestuurder van het NVV in het Rijnmondgebied eind november mee, dat volgens zijn gegevens de olieaanvoer geenszins verminderd was. Deze uitspraken leidden eerst tot verontwaardigde redactionele commentaren (o.m. in Het Parool), waarin de vakbeweging onverantwoordelijk gedrag werd verweten, maar de nationale consensus was verstoord en de politieke tegenstellingen kwamen weer naar voren.

Ten derde klonk, iets later, het verwijt dat het kabinet-Den Uyl de oliecrisis misbruikte om zijn nivelleringspolitiek ongehinderd te kunnen uitvoeren. De CPN en een deel van de vakbeweging aan de ene kant en de VVD, CHU, DS'70 en een aantal Rotterdamse sociologen/politicologen¹ aan de andere kant zijn het er dan over eens, dat het kabinet de oliecrisis gebruikt om zijn beleid ongestoord uit te voeren. Zij verschillen alleen van mening over de inhoud van dat beleid.

Eind januari 1976 tenslotte is het einde van de crisisperiode: de benzinedistributie werkt niet, de tot dan toe vrijwillig aangehouden maximumsnelheid wordt massaal overtreden, de prijzen van vele produkten (o.m. benzine en olie) gaan omhoog en binnen korte tijd is er weer een (schijnbaar?) normale situatie.

Het hierboven zeer schetsmatig beschreven verloop van de politieke ontwikkelingen rond de (zgn.) oliecrisis kan derhalve in vier fasen worden onderscheiden:

1 aanvankelijk (oktober en begin november 1973) was er een grote mate van consensus over de ernst van de crisis;

- 2 in de tweede helft van november komt er kritiek van 'links';
 3 in december komt er kritiek van 'rechts';
 4 eind januari 1974 is de (zgn.) crisis voorbij en stabiliseren zich de politieke interpretaties van de betekenis van de crisis.

In dit korte artikel zal ik proberen na te gaan, of er voor het bestaan van deze fasen aanwijzingen kunnen worden gevonden in twee enquêtes die in het kader van het kwartaalonderzoek (zie Acta Politica, XI, 1976, p. 102-105) zijn gehouden in december 1973 en in mei/juni 1974. Een vergelijking van de hierboven genoemde crisisfasen met de enquêteperiodes leert dat op zijn best fase 3 en fase 4 worden onderzocht.

In december 1973 (fase 3) kan men het volgende verwachten:

- a een redelijke consensus over het bestaan van een oliecrisis;
 b onzekerheid over de rol van de oliemaatschappijen (alleen de CPN had zich immers over deze rol duidelijk uitgesproken).

Tabel 1:

Het oordeel over de oliecrisis en het oordeel over de oliemaatschappijen in december 1973

	oordeel over de oliecrisis			totaal
	1 echte crisis	2 crisis?	3 geen crisis	
1 niet-negatief oordeel over oliemaatschappijen	201 (56 %)	126 (35 %)	27 (7 %)	354 (100 %) (60 %)
2 negatief oordeel over oliemaatschappijen	136 (58 %)	82 (35 %)	16 (6 %)	234 (100 %) (40 %)
	337 (57 %)	208 (35 %)	43 (7 %)	588 (100 %) (100 %)

N.B. De cijfers bij de rijen (1, 2) en kolommen (1, 2, 3) van de tabellen verwijzen naar de appendix van dit artikel.

Uit tabel 1 blijkt dat verwachting a redelijk wordt bevestigd: slechts 7 % van de ondervraagden meent dat het best meevalt met de oliecrisis, terwijl 57 % vindt dat er van een echte crisis sprake is. Het oordeel over de oliemaatschappijen is sterk verdeeld en hangt niet samen met het oordeel over de oliecrisis. Als we naar de partijvoorkeuren van de ondervraagden kijken (tabel 2), dan zien we dat er geen grote verschillen zijn tussen de aanhangers van de PvdA, 'CDA' en VVD. De overeenkomst tussen PvdA- en VVD-aanhangers is zelfs

frappant te noemen. Vermoedelijk zou deze indruk van consensus teniet worden gedaan als de CPN-aanhangers voldoende talrijk zouden zijn om in de tabel te worden opgenomen.

Tabel 2:

Partijvoorkeur en oordeel over de oliecrisis in december 1973

	1 VVD	2 'CDA'	3 PvdA	
1 echte crisis	30 68 %	44 49 %	66 73 %	140
2 crisis?	13 30 %	38 43 %	20 22 %	71
3 geen crisis	1 2 %	7 8 %	5 5 %	13
	44 100 %	89 100 %	91 100 %	224

In december 1973 is het mogelijke verband tussen het optreden van de oliemaatschappijen en de oliecrisis kennelijk geen politiek strijdpunt. Dit blijkt ook uit tabel 3: de verschillen tussen aanhangers van de PvdA, confessionele

Tabel 3:

Partijvoorkeur en oordeel over oliemaatschappijen in december 1973

	1 VVD	2 'CDA'	3 PvdA	
1 niet-negatief oordeel over oliemaatschappijen	30 68 %	53 60 %	51 56 %	134 60 %
2 negatief oordeel over oliemaatschappijen	14 32 %	36 40 %	40 44 %	90 40 %
	44 100 %	89 100 %	91 100 %	224 100 %

partijen en VVD zijn gering, hoewel zij in de verwachte richting zijn. Jammer genoeg is het vanwege de kleine aantallen niet mogelijk op zinvolle wijze de opleidingsvariabele constant te houden om zo de zelfstandige invloed van de politieke voorkeur te bepalen.

In mei 1974 (fase 4) kan men het volgende verwachten:

- a verschil van mening over de ernst, reële inhoud en betekenis van de energiecrisis;

b politieke tegenstellingen over de rol van de oliemaatschappijen en over de vraag of de crisis al of niet reëel is.

Uit tabel 4 blijkt dat verwachting a bevestigd wordt, want de verdeling van de respondenten over de verschillende categorieën is nu tamelijk gelijk (28 % vindt dat er sprake is van een echte energiecrisis, 39 % aarzelt en 32 % vindt dat er geen sprake is van zo'n crisis).

Tabel 4:
Oordeel over de energiecrisis en oordeel over de oliemaatschappijen in mei 1974

	1 crisis heel erg	2	3	4 crisis alleen aangepraat	totaal
1 niet-negatief oordeel over oliemaatschappijen	82 (37 %)	59 (26 %)	25 (11 %)	57 (26 %)	223 (100 %)
2 negatief oordeel over oliemaatschappijen	78 (23 %)	33 (10 %)	104 (31 %)	125 (37 %)	340 (101 %)
totaal	160 (28 %)	92 (16 %)	129 (23 %)	182 (32 %)	563 (99 %)

Nu verschilden de feitelijke situaties in december 1973 en in mei 1974 uiteraard sterk; dit is ook de reden waarom in mei 1974 naar de opvattingen over de energiecrisis is gevraagd in plaats van de oliecrisis zoals zes maanden eerder. Belangrijker dan deze toegenomen verscheidenheid van opvatting over de crisis lijkt mij dan ook het feit, dat er wel enig verband blijkt te bestaan tussen het oordeel over de crisis en het oordeel over de oliemaatschappijen (zie tabel 4), maar dat het probleem van de energiecrisis niet tot enige politieke

Tabel 5:
Oordeel over de energiecrisis en partijvoorkeur in mei 1974

	1 VVD	2 'CDA'	3 PvdA
1 echte crisis	14 (31 %)	34 (35 %)	22 (27 %)
2	4 (9 %)	15 (15 %)	18 (22 %)
3	11 (24 %)	26 (27 %)	18 (22 %)
4 crisis alleen aangepraat	16 (36 %)	23 (23 %)	25 (30 %)
	45 (100 %)	98 (100 %)	83 (101 %)

meningsverschillen heeft geleid. ('Politiek' hier zeer eng opgevat als: verbonden met partijvoorkeur voor PvdA, VVD of een confessionele partij). Immers uit tabel 5 blijkt dat er geen verband is tussen het oordeel over de crisis en de partijvoorkeur. Wel is tussen december 1973 en mei 1974 het oordeel over de oliemaatschappijen duidelijk negatiever geworden en is in die periode het verschil in oordeel tussen de partij-aanhangers toegenomen (zie tabel 6).

Tabel 6:
Partijvoorkeur en oordeel over de oliemaatschappijen in mei 1974

	1 VVD	2 'CDA'	3 PvdA
1 niet-negatief oordeel over oliemaatschappijen	26 (58 %)	40 (41 %)	24 (29 %)
2 negatief oordeel over oliemaatschappijen	19 (42 %)	58 (59 %)	59 (71 %)
	45 (100 %)	98 (100 %)	83 (100 %)

Zijn er nu uit deze eenvoudige analyse van twee enquêtes enige algemene conclusies te trekken over de politieke betekenis van de (zgn.) oliecrisis? Met de bij dit soort onderzoek gebruikelijke serie voorbehouden (als bijvoorbeeld: in de meeste tabellen gaat het om kleine tot zeer kleine aantallen, de drie confessionele partijen zijn als een CDA *avant la lettre* samengevoegd) lijkt mij de volgende slotsom gewettigd:

Het al dan niet bestaan van een energiecrisis is ook in mei 1974 nog geen duidelijk omschreven issue voor de aanhangers van de belangrijkste politieke partijen. De uitgebreide discussies en polemieken tussen december 1973 en mei 1974 hebben alleen geleid tot een verdergaande kristallisering van de politieke meningsverschillen over de vraag, welke rol de oliemaatschappijen in de crisis hebben gespeeld, respectievelijk spelen. Nu is de rol van grote ondernemingen al sinds lange tijd een 'erkend' issue in de Nederlandse politiek, zodat de concentratie op dit strijdpunt niet verwonderlijk is. Vermoedelijk is het ontbreken van issue-vorming rond de vraag, of er nu wel of niet sprake is van een energiecrisis, nauw verbonden met het feit, dat de antwoorden op deze vraag niet op een eenvoudige links-rechts dimensie te ordenen zijn. Ontkent men het bestaan van een energiecrisis in 1973/1974, dan kan men hetzij het kabinet-Den Uyl verwijten de crisis als alibi te gebruiken, hetzij de oliemaatschappijen verwijten dat zij het gepraat over een crisis als dekmantel voor prijsverhoging gebruiken. Zolang echter alleen kleinere politieke partijen als de CPN en de PPR een duidelijk standpunt innemen over de energie-

vraagstukken, zal er bij gebrek aan issuevorming geen coherent energiebeleid tot stand kunnen komen.

Appendix

I De enquête in december 1973

De gegevens van dit onderzoek, de zesde golf van het 'kwartaalonderzoek', zijn opgeslagen in het ASDA en het Steinmetzarchief. De steekproefgrootte bedraagt 591 (populatie: personen van 17 jaar en ouder), het non-responsepercentage 39.

II De enquête in mei 1974

Ook van dit onderzoek, de zevende golf van het kwartaalonderzoek, zijn de gegevens in bovenstaande instellingen opgeslagen. De steekproefgrootte bedraagt 600, de non-response 37 %.

III De tabellen

Ad 1 – De kolomvariabele (1, 2, 3) is als volgt opgebouwd: een telling van het aantal malen dat het antwoordalternatief 'mee eens' is gegeven op de volgende twee vragen:

- ook zonder het conflict tussen Israël en de Arabische landen zou er binnenkort wel een oliecrisis zijn ontstaan;
- deze crisis maakt duidelijk dat we veel minder energie moeten gaan gebruiken.

De rijvariabele (1,2) is als volgt opgebouwd: Waarde '2' is toegekend aan de respondenten die het eens waren met de inhoud van het item: 'De crisis is het gevolg van de prijsopdrijving van de grote oliemaatschappijen'. De andere respondent werd waarde '1' toegekend. De 94 respondenten die op deze vraag als antwoord 'weet niet' gaven en de 5 respondenten die geen antwoord wilden of konden geven, zijn dus in categorie '1' geplaatst.

Ad 2 – De kolomvariabele (1,2, 3) is als volgt opgebouwd: degenen die hetzij verklaarden, aanhanger te zijn van vvd, kvp/arp/chu, of pvda, hetzij van plan te zijn op een van deze partijen te stemmen, hetzij beide, zijn in de categorieën 1,2 of 3 geplaatst.

De rijvariabele (1,2) is opgebouwd als sub 1.

Ad 3 – De kolomvariabele (1,2,3) is opgebouwd als sub 2. De rijvariabele (1,2) is opgebouwd als sub 1.

Ad 4 – De kolomvariabele (1,2,3,4) is als volgt opgebouwd: De respondenten die op de vraag 'Geloof u echt dat er zo'n crisis is of wordt die ons alleen maar aangepraat' met 'ja' hebben geantwoord, zijn in categorie 1 of 2 geplaatst, de anderen in categorie 3 of 4. De eerstgenoemden zijn in categorie 1 geplaatst als zij op de volgende items minstens twee maal met 'mee eens' (resp. 'niet mee eens' voor het derde item) hebben gereageerd:

- deze crisis is een aanwijzing voor wat ons later te wachten staat;
- deze crisis maakt duidelijk dat wij veel minder energie moeten gaan gebruiken;
- over een poosje is iedereen deze crisis wel weer vergeten.

De anderen zijn in categorie 2 geplaatst.

De categorieën 3 en 4 zijn als volgt onderscheiden: in categorie 3 zijn degenen geplaatst die op de volgende items minstens twee maal met 'mee eens' (resp. 'niet mee eens' voor het derde item) hebben gereageerd:

- later zullen we nog wel met een echte energiecrisis te maken krijgen;
- deze hele kwestie toont aan dat we veel minder energie moeten gaan gebruiken;

– over een poosje is iedereen deze kwestie wel weer vergeten.

De anderen zijn in categorie 4 geplaatst.

De rijvariabele (1,2) is opgebouwd als sub 1

Ad 5 – De kolomvariabele (1,2,3) is opgebouwd als sub 2; de rijvariabele (1-4) als kolom 4.

Ad 6 – De kolomvariabele (1,2,3) is opgebouwd als sub 2; de rijvariabele (1,2) als sub 1.